

Rahmanyinov, az utolsó romantikus

Egy híján 150 éve, 1873. április 1-én (julián naptár szerint március 20-án) született **Szergej Rahmanyinov**, a XX. századi zeneirodalom utolsó nagy romantikusa.

A Novgorodhoz közeli Onyegben látta meg a napvilágot a család harmadik gyermekeként, később sajnos mindkét nővére meghalt. Apja elkártyázta örökségüket, és elhagyta a családot, anyjával szentpétervári albérletbe költöztek. Szergej kilencesztendős volt ekkor, és kiugró tehetsége révén azonnal felvették a konzervatóriumba. Lakásukkal szemben állt a Mariinszkij Nagyszínház, e varázslatos balett- és operavilágba pillantva határozta el: zeneszerző lesz. Moszkvában Zverev kiváló pianistát faragott belőle, de nem engedte komponálni, nehogy az a gyakorlás rovására menjen. Szergej ott is hagyta. A moszkvai konzervatóriumban unokabátyja, Alekszandr Ziloti lett zongoratanára, Tanyejevnél tanult ellenponttant, Arenszkijnél zeneszerzést, az itt szerzett alapos tudása későbbi pályáján meghatározó lett. 1892-ben diplomázott mint „szabad művész”, de már előtte is voltak sikerei zongorakonzertjeivel, korai műveivel. Első operájával, az *Alekóval* (Puskin *Cigányok* c. költeménye nyomán) elnyerte Csajkovszkij elismerését és barátságát, s fel is vette volna turnérepertoárjába a művet, ám a következő évben meghalt.

Anyagi nehézségek miatt Rahmanyinov kezdetben zongoraórákat is adott, de utálta ezt. 1897-ben kiváló I. szimfóniájának bemutatója megbukott, mert korabeli beszámolók szerint Glazunov egyszerűen részegen vezényelte el. Komoly alkotói válság következett, súlyos depresszióval, ráadásul szerelmi bánattal. Nem sokat segített az idős Tolsztojjal való találkozása sem, mert az ennyit kérdezett: „Mondd, tényleg szüksége van valakinek ilyen zenére?” Hipnoterápiával kúrálta ki egy Nyikolaj Dahl nevű pszichiáter, s Szergej a 2. zongoraversenyével újra lendületbe jött. E máig



leghíresebb művéért, később pedig a 2. szimfóniájáért kétszer is megkapta a Glinka-díjat, ami anyagilag is segítette.

1902-ben feleségül vette unokatestvérét (az egyház felháborodása ellenére), Natalja Szatyinát, s vele örök családi biztonságra lelt minden későbbi forradalmi, háborús és emigrációs nehézség közepette is. Két lányuk született, Irina (1903) és Tatjana (1907). A család a Tambov melletti ivanovkai birtokon teremtett otthont. Ez lett az a békés, természetközeli hely, ami számtalan szerzeményét ihlette, és amire emigrációja után is mindig fájó szívvel gondolt vissza. Rahmanyinov unokája, Alexandre egy interjúban azt meséli, hogy nagyapja borongós zenei hangvételében nem kizárólag az örökös honvágy bujkál, hanem egész életében gyötörte egy Oroszországban hátrahagyott ifjúkori szerelem is.

(folytatás a következő oldalon)

Rahmanyinov, az utolsó romantikus

(folytatás az előző oldalról)



Rahmanyinov már fiatalon híres lett az orosz művészvilágban, a Nagyszínház karmestereként (1904–06) két év alatt 89 előadást vezényelt, de volt a Moszkvai Filharmoniai Társaság karmestere (1911–13), a zenetársaság alelnöke (1910), ahonnan fel is mondott, amint tudomására jutott, hogy valakit csak azért rúgtak ki, mert zsidó. 1899-ben koncertezett először nyugaton, Londonban. Angliába később többször visszatért, de bejárta Németországot (Drezdában élt néhány évig az 1905-ös orosz forradalom okozta rossz társadalmi helyzettől menekülve), Hollandiát, Párizst (Gyagilev meghívására), Skandináviát (ide menekültek nemesi származásuk miatt 1917-ben a bolsevik forradalom elől, előtte Jaltán tartotta utolsó oroszországi hangversenyét). Az 1909/10-es évadban az USA-ban koncertezett, majd 1918-ban végleg az Egyesült Államokban telepedett le családjával, soha többé nem látta szeretett hazáját. Az USA-ban aztán élete végéig töretlenül ontotta magából a koncerteket (volt, hogy öt hónap alatt 71-et, hangversenyszólistaként, szóló pianistaként, karmesterként egyaránt), bevallottan még ő sem gondolta volna, hogy két évtized alatt ezerszámra fog fellépni.

Olyannyira lefoglalta az előadóművészi pályája, hogy Amerikában már csak hat művét tudta befejezni, igaz, ezek közül kettő a leg híresebbjei közül való, a *Rapszódia egy Paganini-témára* és a *Szimfonikus táncok*. A kor legnevesebb zenekaraival játszott (Boston, Philadelphia), legendás zenekarvezetőkkel – Serge Koussevitzky, Leopold Stokowski, Ormándy Jenő –, de New Yorkban még Gustav Mahlerrel is. Sztár lett és vele árucikk...

Amerikáról szólva, ahol előadóművészként önerőből anyagi jólétet sikerült felépítenie családjá számára, ezt írja: „A jellemem immár teljesen romokban, semmi más nem vesz körül, csakis biznisz.” S ha már üzlet, Edison is megkereste 1919-ben, hogy felvételeket készítse nek. Később, 1920-tól 1942-ig más kiadóval is rögzítette számos művét saját előadásában. Szerencsére e felvételek egy része ma már elérhető a világhálón is. Érdemes behallgatni, hogyan játszotta érzékeny nagysággal, precíz eleganciával ő maga saját szerzeményeit, tanulságos lehet néhány mai hatásvadász, túl-

lihegős előadónak, merthogy sodró zenéjével észrevétlenül is át lehet esni a ló túloldalára.

1931-ben ő is aláírta a *The New York Times* egyik cikkét, amelyben elítélték a szovjet kultúrpolitikát és az annak nem tetsző művészekkel való elbánást. Ezek után hosszú időre egyszerűen törölték hazájában a nevét és műveit mindenhol. Nagy turnékat és kiváló karmesteri állásajánlatokat többször utasított vissza az USA-ban, így is folyamatos időhiányban kereste a nyugalmat a komponáláshoz. Amerikai alkotói terméketlenségével kapcsolatban mondta, hogy hazájával együtt elvesztette önmagát is.

Életvitelét az évszakok határozták meg, fellépő művészként az őszi szezontól kezdve koncertezett, nyaranta pedig, ha tehetett, alkotott és pihent, ilyenkor gyakorta visszatért Európába. 1930-ban megvásárolt egy festői telket a Luzerni-tó partján, így hódolhatott egyik nagy hobbjának, a motorcsónakázásnak. A birtokot Senarnak nevezte el (a Szergej és Natalja nevek kezdőbetű-párjaiból), itt töltötte a következő évtized nyarait családja körében, komponálva. Életében már csak itt lehetett „legközelebb” hazájához. Svájcban találkozott egyébként Fokinnal is, ő koreográfiát készített a Paganini-változatokra. Legutolsó európai koncertjét is a Luzerni Fesztiválon adta 1939-ben. 1942-ben orvosi tanácsra (a diagnózis: szklerózis, lumbágó, neuralgia, magas vérnyomás stb.) a keleti partról kedvezőbb éghajlatra, Los Angelesbe költözött. Itt megfordult házában a cinikus Sztravinszkij is, aki csak „hat és fél láb magas homlokráncolásnak” hívta az idős Szergejt, de gyakran látogatta meg „zongorázgatni” a XX. század másik nagy pianistája is, a szomszédban lakó Horowitz.

Rahmanyinov látszólagos zárkózott-mélabús alkata a publicitástól való idegenkedése miatt érthető félre. Jellemzően nem mosolygott a róla készült fényképeken, szemérmesen tartózkodó volt, de hogy mindig komor, gondterhelt lett volna, azt mindjárt cáfolja az a néhány fennmaradt mozgókép, ami családja körében töltött idejét dokumentálja, hitvesével, lányaival, unokáival körülvéve csupa tréfa, játék és mosoly a hatvan év körüli mester.

Rahmanyinov az 1942/43-as idényben rossz egészségi állapota ellenére tovább koncertezett, de már több meghívást le kellett

mondania. 1943. február 17-én lépett utoljára közönség elé a Tennessee Egyetemen, Knoxville-ben. Amikor megtudta, hogy átétetes melanómával diagnosztizáltak, állítólag ennyit mondott: „Ég veletek, szegény kezeim...” 1943. március 28-án, néhány nappal 70. születésnapja előtt hunyt el Beverly Hills-i otthonában.

Rahmanyinov nagy volt a szó számos értelmében. Nagy tehetség: diáktársai és tanárai is csodálták kifinomult zongoratechnikájáért, kifogástalan memóriájáért. Nagylelkű: amerikai koncertbevételeivel segítette hátrahagyott orosz rokonait, barátait, kollégáit, Szkrjabin özvegyét, a háborús sebesülteket, Párizsban kiadót alapított orosz zeneszerzőknek. Nagyvonalú: talpig úriemberi, arisztokratikus eleganciájáról egyhangúlag szóltak kortársai. Nagy növésű: két méter magas, méretes kezekkel (a billentyűkön átért egy duodecimát), zongoraírásmódjában már ezzel is elég sok kihívást hagyott az utókor pianistáinak. Nagy világpolgár: szeretett márkásan, elegánsan öltözködni, imádta a legújabb luxusautókat, a sebességhatárt gyakran túllépte, amikor még amerikai jogosítványt sem kapott. Nagy zongoraművész: lába előtt hevert a nagy Amerika publikuma, merthogy nagy zenét komponált, olyat, ami elárasztja, túlcsoordítja a hallgatók szívét-lelkét, széleset, tágasat, mélységeset, olyat, amilyen az örökre hátrahagyott nagy orosz táj volt az egykori ivanovkai birtokukról nézve, ahol a végtelen horizonton a föld összeért az éggel. Ez a mérhetetlen honvágy fizikailag, betegségig menően fáj neki. Nagy múltra tekint vissza Rahmanyinov családfája is, melyet a mai leszármazottak is egészen Sztéfan cel Mare fejedelem egyik unokájáig, a Rahmanyin (állítólag vidám, beszédes, esetleg nagylelkű) ragadványnevű Vaszilijig vezetnek vissza.

A kicsiség képtelen felfogni és értékelni a nagyságot. Rahmanyinovot már néhány kortársa is idejétmúltnak titulálta (pár darabja alapján általánosítva), megkésett romantikusnak a XX. század modern „izmusai” közepete. A vele egy korszakban alkotókat nézve va-

jon mit lehetne Rahmanyinov szemére vetni? Hogy nem volt annyira elszállt őrült, mint diáktársa, Szkrjabin, olyan egzaltált, mint Mahler, olyan bomlasztó, mint Schönberg, olyan könnyedén merész, mint Debussy, olyan szemtelenül hatáskereső, mint Sztravinszkij? Hogy zenéje nem hullott szét a posztromantikus expresszivitás határkitolódásaitól, nem volt olyan észszerűen megpolitizált és atomizált, mint a vele párhuzamosan felcseperedő neoklasszikusok némelyiké? Egyiket sem, mert Rahmanyinov egyszerűen csak ön maga volt, külső bomlasztás helyett belső őrlődésben kereste a válaszokat az élet lényeges kérdéseire: szerelemre, hitre, halálra (gyakorta építette be fátumotívumként a Dies irae szekvenciakezdetet műveibe). Zeneidegen puffogtatások helyett harmonikus és melodikus maradt (örökölte Chopin érzékenységét, Liszt szintézislátását, Csajkovszkij robusztus szívdobbanásait, Rimszkij-Korszakov mesteri zenekarszövését), de mégis korszerű, mégpedig annyira természetesen, hogy ez a XX. századi felhang olykor csak avatott bűvárkodással érhető tetten. 1939-ben mondta: „Úgy érzem magam, mint egy kísértet, ami egy idegenné vált világban kóborol.”

Rahmanyinov „idejétmúlt” zenéje mindenestre változatlanul ott van a XXI. századi koncerttermekben, sőt követelik, mert hódít, valószínűleg azért, mert nemességgel képes szólni az életünket érintő alapvető emberi érzelmek, vágyak hangján. Tagadhatatlan, hogy Rahmanyinov szentimentális is volt, de giccset csak az utókor csinált zenéjéből, nem kímélte őszinte és művészi örökségét a XX. század populista zeneipara. Fals utánczókat se kélyesítve fölőzték le stílusának szembeötlőbb melodikus-érzelmes rétegeit, és ötletcsökevényekké hígították, szirupos hollywoodi zenék „nőttek ki” belőle és csöpögős pop. Műjegyzékére (szimfonikus, egyházi vokális, kamara, zongora bőségesen, dalok, parafrázisok) itt nincs már mód kitérni, ártó plagizátorok helyett ajánlatos hallgatni a mester eredeti alkotásait.

Tóth Gábor